Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Småtörel i Skåne

Olof Rydén

Figur 1. Småtörel. Foto: Olof Rydén.

Växten som den framträder

Småtöreln *Euphorbia exigua* är trots sin litenhet ofta lätt att upptäcka och känna igen. Den växer på öppen mark, ofta i åkerkanter och på annan barmark. Den sticker av från omgivningen med sin friska, ljusgröna färg och oskaftade, smala och nästan jämnbreda stjälkblad som mynnar i en spets. Bladens utseende och att den är tydligt mindre, i genomsnitt runt 10 cm hög, gör den lätt att skilja från den betydligt vanligare revormstöreln *E. helioscopia* som ofta växer i samma miljöer där även rävtöreln *E. peplus* kan förekomma.

Om man granskar en småtörel på nära håll upptäcker man små ljusgula blad som ingår i ett blomliknande arrangemang som det inte är lätt att förstå sig på. Foderblad och kronblad saknas, växten saknar alltså hylle och därmed blommor i vanlig mening. Det finns dock såväl ståndare som pistiller som är ordnade i tre till fem blomlika strukturer, ibland benämnda falska blommor som tillsammans utgör en flock. Varje sådan ”blomma” består av ett hölsterliknande stödblad som omsluter en pistill med tre märken samt omkringstående ståndare. Stödbladen är gulgröna, glänsande, och försedda med två hornprydda nektarier. Pistillen utvecklas till en frukt i en rund, 1,5–2 mm lång kapsel. Fröna har oljerika bihang som visar att de sprids med myror. Alla törlar utsöndrar en vit, giftig mjölksaft om stjälk eller blad skadas (3).

Släktskap

Den som är intresserad av småtörelns släktförhållanden lär sig att släktet *Euphorbia* är växtvärldens allra största med omkring 2 000 arter och att det är ett av 310 släkten i familjen Euphorbiaceae som innefattar omkring 8 000 arter varav flera är på olika sätt betydelsefulla eller på annat sätt remarkabla, detta sagt med reservation för att antal släkten och arter varierar mellan olika källor beroende på den snabba utvecklingen inom växtsystematiken. I kontrast till småtöreln med sina starkt reducerade reproduktionsorgan står den växt, rafflesian *Rafflesia arnoldii*, som ståtar med växtrikets största blomma som kan bli över en meter bred och väga 10 kg. Den var till helt nyligen placerad i familjen Euphorbiaceae.

Figur 2. Småtörel.
Foto: Åke Svensson.

Maniok eller kassava *Manihok esculenta* är med sina stärkelserika rotknölar ett av jordens viktigaste baslivsmedel. Ur ricin *Ricinus communis* utvinns läkemedlet ricinolja. Ricin är också namnet på ett starkt gift som framställs ur ricinväxtens frön och varmed politiska motståndare har röjts ur vägen. Kautschuk eller gummiträdet *Hevea brasiliensis* har stor industriell betydelse förutom att leverera råmaterialet till radergummit. Många arter odlas som prydnadsväxter: julstjärna *Euphorbia pulcherrima* och Kristi törnekrona *Euphorbia mili*i är de kanske mest välkända (1).

Något om småtörelns ekologi

Småtöreln föredrar solöppen, måttligt näringsrik barmark, framför allt åker- och rabattkanter samt trädor men växer också på magrare jordar som vägkanter, grusgropar och annan ruderatmark liksom i vittringsgrus på alvarmark (2). Den är ettårig, vår- eller höstgroende och kan därför blomma och sätta frö både innan de stråsädesåkrar den ofta växer i eller i kanten av, tar över och sedan säden skördats, på stubbåkrar. Den kan snabbt utnyttja förbättrade näringsförhållanden, t.ex. efter upphörd odling men är samtidigt känslig för igenväxning och konkurreras lätt ut av täta grödor.

Småtöreln benämns åkergräs men utgör knappast ett hot mot de kraftfulla grödor tillsammans med vilka den ofta växer, såsom vete och sockerbetor. Tvärtom utgör dessa en farlig miljö för töreln i dagens intensiva jordbruk med dess flitiga användning av herbicider och allt större odlingsytor som minskar den relativa arealen av de allt smalare jordremsorna mellan åker och grus- och asfaltvägar.

Invandring och utbredning

I Sverige har småtöreln sin huvudförekomst i sydvästra Skåne och på Öland och Gotland. I Skåne bedöms arten som passivt inkommen före år 1800 med första fynduppgift från

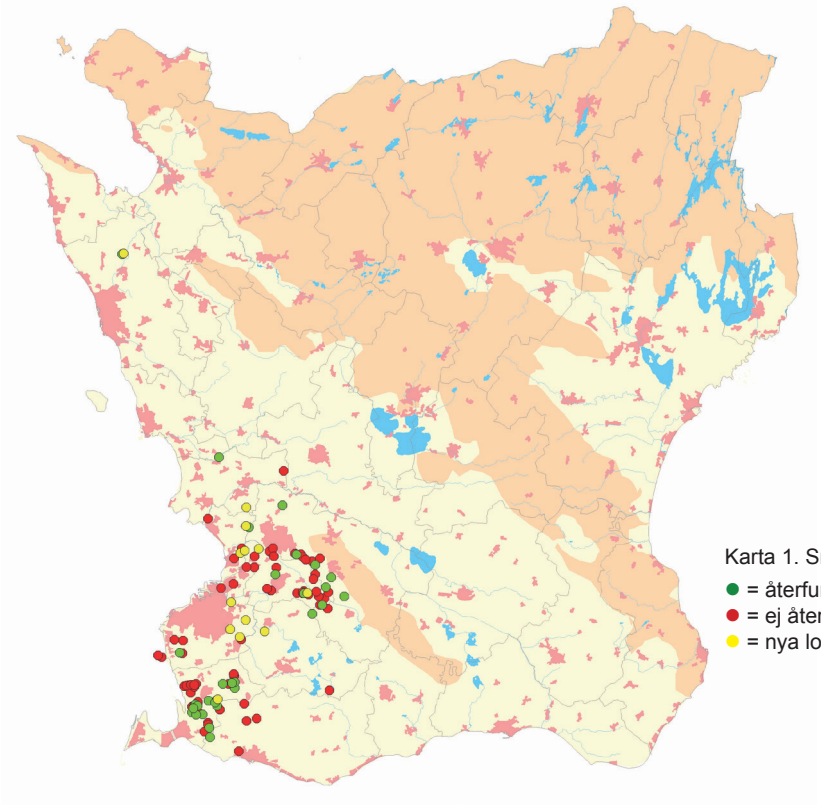
Lund 1774 (6). Även i Skåne har den dock alltid varit sällsynt och den ”förefaller aldrig ha varit känd från fler aktuella lokaler än idag” (2). Sporadiska förekomster har rapporterats från landskapen i syd- och mellansverige upp till Västerbotten, dock inte i de västliga skogs- och fjällandskapen. Den förekommer regelbundet i södra Danmark, mera tillfälligt i Finland och Norge. Den har sitt ursprung i Medelhavsområdet och har därifrån spridits till hela Europa utom i norr och nordost, och till Nordafrika och förekommer på enstaka lokaler i västligaste Asien, Nordamerika och Australien. Småtöreln har sannolikt oavsiktligt införts till Sverige med utsäde och frön och har på samma sätt spridits inom landet (3).

Aktuella hot och rödlistningskategorier

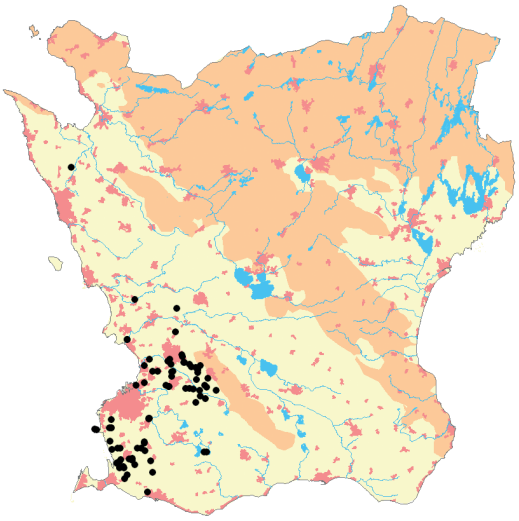
Artens främsta hot är ökad näringsbelastning, igenväxning, bekämpningsmedel och intensifierat jordbruk. Artdatabanken bedömde småtöreln som nära hotad (NT) år 2000 men i de tre följande listorna 2005, 2010 och 2015, kategoriserades den som sårbar (VU). År 2020 hamnade den åter i kategorin NT grundat på antalet rapporterade plantor, utbredningsområdets storlek och kvalitén på artens habitat.

Resultat av floraväktarinventeringen 2018–2019

Av kartan (karta 1) framgår att återfynd gjordes på 31 lokaler och att 13 nya lokaler upptäcktes dvs. en viss minskning av det skånska beståndet från de drygt 50 lokaler där den noterades vid de två föregående inventeringarna (karta 2 och 3). Småtörel återfanns i 10 kommuner, alla i sydvästra Skåne. I fyra av dessa (Burlöv, Helsingborg, Kävlinge och Trelleborg) återfanns den på en eller två lokaler och endast på en av dessa i större mängd (1300 plantor 6 km NV Kävlinge). I övriga

Karta 1. Småtörel i Skåne efter 1989.
● = återfunnen 2018–2019
● = ej återfunnen 2018–2019
● = nya lokaler 2018–2019

Karta 2. Småtörel i Skåne 1989–2005 (2).

Karta 3. Småtörel i Skåne 1938–1972 (4).

kommuner återfanns den på 7 (Lomma), 10 (Lund), 5 (Svedala), 5 (Malmö), 4 (Staffanstorp) och 17 (Vellinge) lokaler ofta med 20 till 200 eller fler plantor och på en lokal i Lomma med 1 000 plantor. Vanliga lokalbeskrivningar var åkerhörn och längs kanter av åkrar med vete, raps, råg och havre, vetestubb, rapsstubb, sockerbetsfält och åkrar i träda. En särskild kommentar förtjänar lokalen M-Lun-0248 som omfattar naturreservatet Dalby Västermark utanför Dalby och som består av 24 hektar åkermark (motsvarande en yta av en kvadrat med knappt 500 meter långa sidor) som enligt skötselplanen skall brukas så att åkerogräs gynnas. Förekomsten av småtörel har rapporterats till Artportalen sedan 1994. Antalet plantor har varierat mellan ”noterad”, 10 och 50, under tre år 1 000, samt åren 2011, 2016 och 2020, 100 000 plantor, då marken sannolikt legat i träda och arten rimligen dragit nytta av en fröbank eftersom den naturliga spridningsvektorn myror, knappast kan ha dragit ut frön i den omfattningen. En demonstration av artens spridningspotential under optimala förhållanden!

En jämförelse med den föregående inventeringen 1989–2005 då arten registrerades i 55 rutor (2) och med inventeringen 1938–1972 då man fann arten på 51 lokaler (4) tyder på att småtöreln i Skåne alltid varit sällsynt och tidigare haft en stabil population men nu minskar (2). Jämför man fyndbilderna vid de tre nämnda inventeringarna är det slående att det stora flertalet observationer ligger inom samma begränsade område i sydvästra Skåne och att fyndbilden alltmer koncentrerats till jordbruksmarker SV om Vellinge och SSO om Lund. Det är oklart varför det etablerades en fast om än liten population just i detta område. Kanske har den utgjort en språngbräda för de spridda fynd som funnits i landskapet i övrigt och i angränsande landskap, något som är belagt för åtminstone ett fynd i Blekinge där småtöreln anges som ”tillfälligt inkommen som ogräs med jord från sydvästra Skåne” (5).

Referenser

(1). Widen, M & Widen, B. (2009). *Botanik. Systematik, Evolution, Mångfald*. Studentlitteratur.

(2). Tyler, T. m.fl. (red.). 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning*. Lund.

(3). ArtDatabanken, SLU > www.artdatabanken.se <

(4). Weimarck, H. & Weimarck, G, 1985. *Atlas över Skånes flora*. Lund.

(5). Fröberg, L. (2006). *Blekinges Flora*. SBF-förlaget, Uppsala.

(6). Den Virtuella Floran, > http://linneaus.nrm.se/flora<